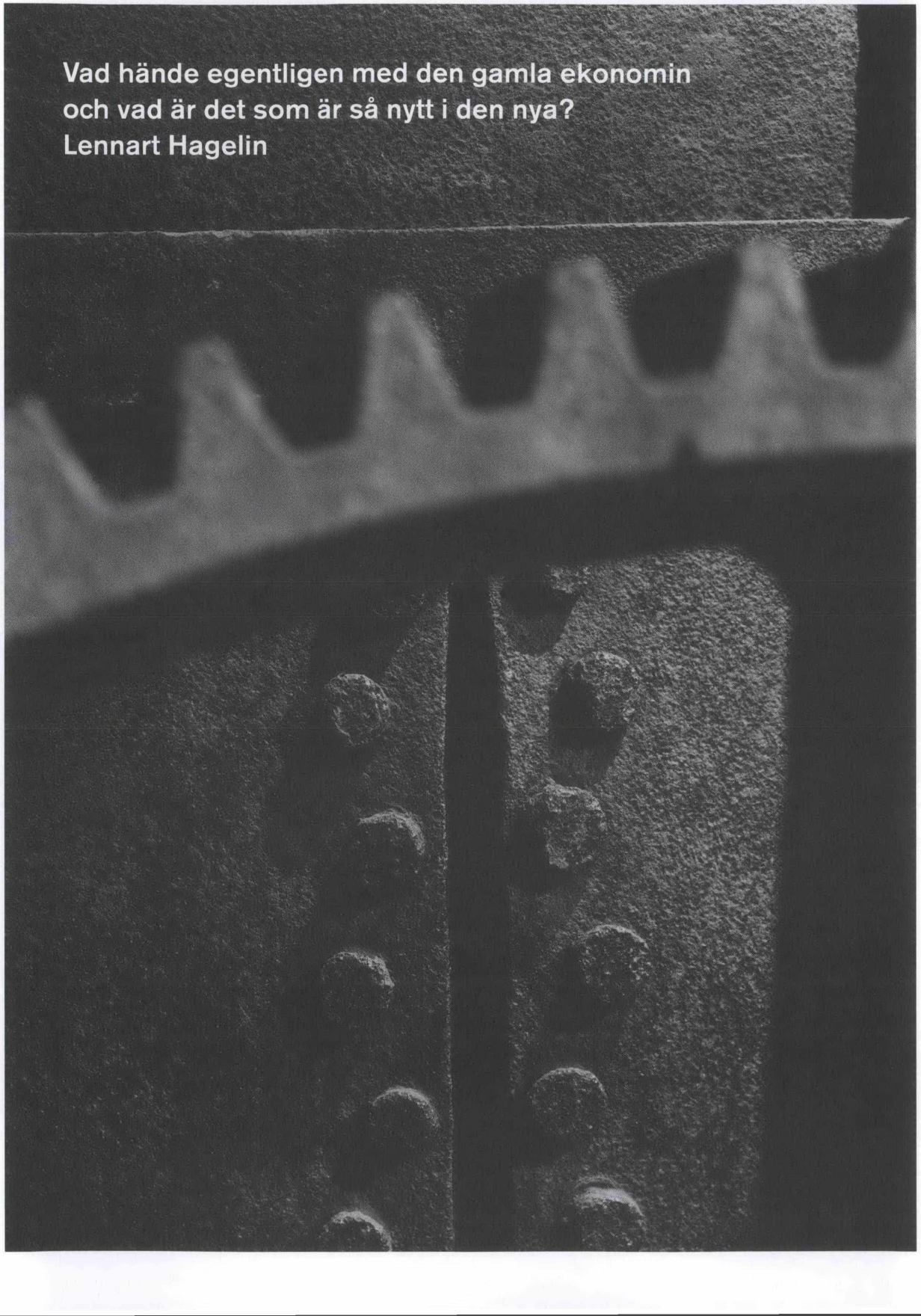
Vad hände egentligen med den gamla ekonomin
och vad är det som är så nytt i den nya?
Lennart Hagelin

OVANSTÅENDE VAR RUBRIKEN på ett anförande jag höll i november 2000 för Sancte Örjens Gille. Sedan dess har mycket hänt. Många av den nya ekonomins företag har försvunnit eller kämpar för sitt liv, börserna har rasat och idag i januari 2003 är det inte många som talar om den nya ekonomin. Det kanske då kan vara av visst intresse att ta del av vad en skeptiker hade för synpunkter på den nya ekonomin för, när detta läses, i det närmaste tre år sedan. Jag har sålunda inte skrivit om eller tillrättalagt något i mitt anförande utan detta är vad jag framförde i november 2000:

I ett anförande jag höll i början på 80-talet sade jag bland annat följande:
De flesta av oss upplever tidens flykt som svindlande och förändringarna kommer i en så snabb takt att vi ibland har svårt att hänga med. Det senare inte minst inom ekonomin och företagsvärlden, där vi nästan dagligen i tidningarna kan läsa om företagsköp, fusioner, klipp, företagsnedläggningar etcetera. Gamla företag som för många symboliserat stabilitet och kontinuitet försvinner och ersätts i bästa fall av nya. Ibland får man en känsla av att allting händer just nu och att alla förändringar kommer på en gång.

Detta var således sagt för cirka 20 år sedan. Långt innan begreppet "Den Nya Ekonomin" var fött.

Det indikerar väl vad vi alla vet. Nämligen att förändringar inte är någonting nytt. Förändringar har alltid varit företagandets villkor. Endast den historielöse kan hävda någonting annat.

Curt Nicolin säger i sin bok *Makt och ansvar,* som kom ut 1973, att de flesta generationer har haft en tendens att övervärdera sin betydelse i den historiska utvecklingen och den risken föreligger naturligtvis också idag. Ett är dock säkert: varje generation uppfattar sig leva i en tid av stora förändringar.

När man läser affärspressen får man ofta det intrycket att det som kallas den nya ekonomin lever sida vid sida med den så kallade gamla ekonomin. Att den gamla ekonomin kommer att försvinna och den nya ekonomin ta över. Media har

< Detalj av bessemerkonverter använd i Västanfors bessemerverk i Västmanland. Detta är en av de två konvertrar som installerades 1866 i det då nybyggda bessemerverket.

alltid en tendens att vilja kora en vinnare och en förlorare. Tänk på alla rubriker av typ: barnfamiljerna vinner – pensionärerna förlorar, villaägarna vinner – hyresgästerna förlorar. Allt fler rubriker påminner om sportsidornas rubriker. Uppenbart är dock att den så kallade gamla ekonomin fortsätter att förändras på samma sätt som den nya ekonomin kommer att förändras. De äldre företagen kommer att lära av de unga och de nya företagen kommer att lära av de etablerade företagen. Precis som man alltid gjort. Personligen talar jag hellre om det nya i ekonomin än om den nya ekonomin.

När man idag talar om den gamla ekonomin får man ofta det intrycket att det var en ekonomi som drog sig fram i ett behagligt lugnt tempo och där förändringarna var små. Den gamla ekonomins företag beskrivs av den unga generationens företagsledare ofta lite raljerande för att vara dinosaurier och respiratorföretag eller i bästa fall hybrider. Företag som har framtiden bakom sig. För alla oss som varit med några år känns beskrivningen verklighetsfrämmande. Kännetecknades inte också vår tid och tiden före oss av ständiga och dramatiska förändringar? Har inte ekonomin ständigt varit ny? Låt mig ta några exempel.

Ett av de mest dramatiska sprången i mänskligheten historia var skapandet och utbyggnaden av den elektriska telegrafen. 1845 – ett år efter det att Samuel Morse anlagt den första fungerande längre telegraflinjen, mellan Washington och Baltimore, etablerades telegrafbolag i både England och USA. Utbyggnaden av telegrafnäten gick sedan så snabbt att ingen kunde hålla reda på den. Redan 1852 uppskattades nätverket i Förenta Staterna till 37 000 kilometer eller 600 gånger nätverkets storlek 1846. Samtidigt hade telegrafnäten spritt sig över hela Europa, Ryssland, Kanada och Australien och delar av Chile. År 1858 togs den första 400 mil långa atlantkabeln i bruk. Entusiasmen när Europas och Amerikas telegrafnät sammanfogades steg till en hysteri som väl kan jämföras med vår tids internethysteri.

När det andra stora kommunikationsnätverket telefonen introducerades under 1800-talets andra hälft lär en framstående amerikansk politiker ha sagt att "Telefonen är en fantastisk uppfinning – jag är säker på att varje stad kommer att skaffa en". För övrigt kan nämnas att redan år 1885 var Stockholm världens telefontätaste stad liksom den 1985 var den mobiltätaste. Sagda uttalande anser vi idag lika fantastiskt som när chefen för den amerikanska patentbyrån inför

sekelskiftet 1900 lät meddela att "Everything that can be invented has been invented". Citaten illustrerar väl svårigheterna att förutse den fulla användningen och konsekvenserna av ny teknik och nya idéer. Den tekniska utvecklingen är inte linjär och förutsägbar, lika litet som den politiska utvecklingen och samhällsutvecklingen. Oväntade saker inträffar och kommer att inträffa.

Låt oss så vända blicken mot Sverige och den svenska ekonomin. Jag börjar med ett så begränsat område som Filipstads Bergslag 1870 fanns där i drift 25 gruvor, 19 masugnar och åtta järnbruk. Antalet där nedlagda och namngivna gruvor var 1870 mellan 500 och 600. (Se förteckning på följande sidor.)

Någonstans har jag läst att mellan 1650 och 1750 kom cirka tio procent av världsproduktionen av järn från Filipstads Bergslag och under 1600-talet svarade Sverige för mer än hälften av järn- och kopparframställningen i världen. Jämför man detta med idag ger det vissa perspektiv.

År 1870 fanns i Värmland 74 järnbruk. Redan 1858 gjordes de första lyckade försöken att framställa bessemerstål och på 1870-talet installerades bessemerkonvertrar vid flera svenska järnverk. Med bessemermetoden och något senare martinmetoden kunde stål likaväl som mjukt järn framställas direkt ur tackjärn. Götstålsteknologin krävde stora investeringar och arbetsplatserna inom järnhanteringen blev långt större än tidigare, avsättningen av järnverkens produktion ställde långt större krav på försäljningsorganisation och marknadsföring. Investeringar och driftskostnader förde med sig finansieringsproblem som enbart kunde lösas i samverkan mellan företagsledning, banker och andra finansiärer.

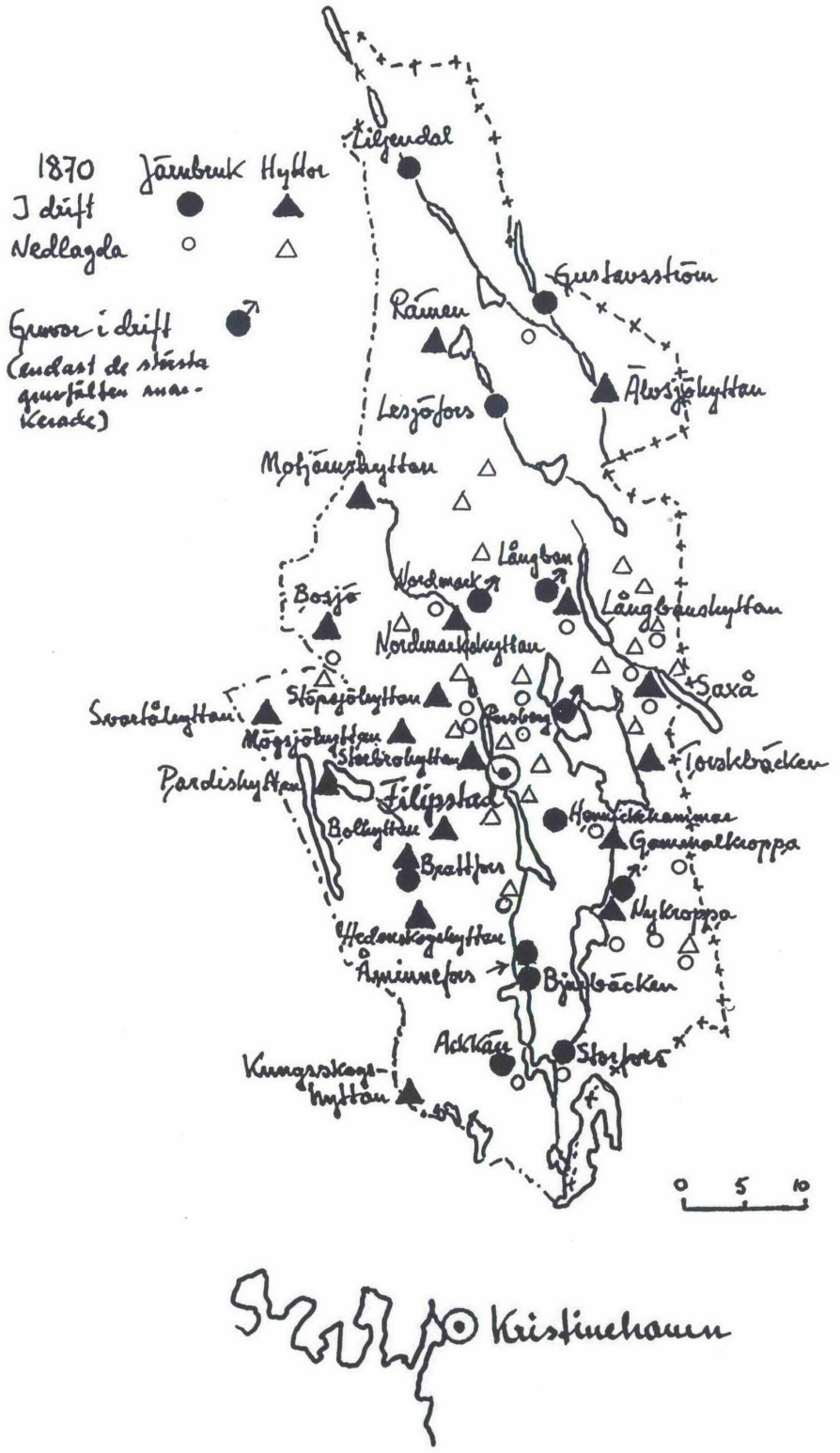
Produktionen koncentrerades till en handfull stora järnverk. De många små stångjärnsbruken i Bergslagen lades ned. Brukspatronernas tid var förbi. Flera av järnbruken hade tidigt startat sågverksverksamhet och efter hand ersattes på flera orter järnbruken av massafabriker och pappersbruk.

Efterhand har också antalet sågverk, liksom massafabriker och pappersbruk, lagts ner allt enligt samma logik som för järnbruken. I de verksamheter som finns kvar har också antalet anställda kraftigt reducerats.

Som exempel kan nämnas skogsbruket, där hästen länge var den självklara hjälpen i det tunga skogsarbetet. Idag har den ersatts av moderna skogsmaskiner, datorer och navigationssatelliter. Med den moderna satellittekniken går det

FILIPSTADS BERGSLAG ÅR 1870

Gruvfält	Gruvor (25)	Masugnar eller hyttor (19)
Nordmark och närliggande	Dyviksgruvan	Rämshyttan
	Nordmarksgruvan	Älvsjöhyttan
	Kogruvan	Motjärnshyttan
	Mossgruvan	Långbanshyttan
	Liljenbergsgruvan	Nordmarkshyttan
	Marstrandsgruvan	Bosjöhyttan
	Sandsjögruvan	Saxå hytta
		Stöpsjöhyttan
Långban och närliggande	Stor- och Collegiigruvan	Svartåhyttan
	Gustafsgruvorna	Mögsjöhyttan
	Fagerbergsgruvan	Storbrohyttan
		Torskbäckshyttan
Persberg och närliggande	Storgruvan	Paradishyttan
	Alabama	Bolhyttan
	Krangruvan	Gammelkroppa
	Skärstöten	Brattforshyttan
	Gustav Adolfsgruvan	Nykroppa
	Getbergsgruvan	Hedenskogshyttan
	Blankgruvan	Kungsskogshyttan
	Nya Linkärnegruvan	
	Dunderbacksgruvan	**Järnbruk (8)**
	Kankgruvan	Liljendal
	N. Hallsgruvan	Gustavsström
	V. Hagegruvan	Lesjöfors
	Torskebäcksgruvan	Hennickehammar
	Nygruvan	Brattfors
	Jordåsegruvan	Åminnefors
	Jordåskärrgruvan	Bjurbäcken
		Storfors
		Ackkärr

Filipstads Bergslag år 1870. Källa: Martin Jansson och Egil Akre, *Med sjöbanan Liljendal Kristinehamn – 1870,* Karlstad 2000.

att detaljstyra avverkningen. Detta innebär i praktiken att en person utrustad med en bärbar dator, med lagrade aktuella kartor, kan röra sig ute i terrängen och med hjälp av navigationssatelliter GPS, veta exakt på metern var han/hon befinner sig. Med ledning av satelliterna kan han/hon ge kollegan i skogsmaskinen information om vad som kan och får avverkas. Den ständiga effektiviseringen av skogsbruket gör att idag avverkas lika mycket skog med 80–90 procent färre anställda än för cirka 15–20 år sedan. Jag anser att sysselsättningsutvecklingen är en bra indikator på de strukturförändringar som har skett i Sverige under 1900-talet och vill därför ge några ytterligare exempel. Jag börjar med jordbruket som har minskat kraftigt från 1 miljon anställda i början av 1900-talet till 154 000 1992 och minskningen har fortsatt. I sanning en revolution i det tysta. Sysselsättningen inom tekoindustrin har minskat från 133 500 i slutet av 1940-talet till 25 500 i början av 1990-talet. Många av oss minns minns väl LO's uttalande på 1960-talet, att endast de företag som kunde betala konkurrenskraftiga löner var värda att satsa på. Inom tekoindustrin lät inte resultaten vänta på sig. Hela industrin höll på att utplånas på kort tid.

Så kom oljeprisbomben 1973 då först shipping gick ner på knä, därefter varven och så stålet och gruvorna. Tala om dramatik.

Varven hade ju varit en av Sveriges paradgrenar under 1960-talet och exporten av fartyg utgjorde 1965 sju procent av den totala industrivaruexporten mot endast 0,6 procent 1990. Detta berodde inte på att den övriga industrivaruexporten ökat kraftigt utan framför allt på att de stora varven försvunnit. Det är fortfarande många av oss som minns de göteborgska stoltheterna Götaverken, Eriksberg och Lindholmen. Den markanta nedgången i antalet anställda inom jordbruket har till inte oväsentlig del kompenserats av antalet anställda i den offentliga sektorn. Den offentliga sektorn plus den övriga tjänstesektorn såsom byggnadsindustrin, hotell- och restaurang, handel, samfärdsel, bank- och försäkring svarade i mitten på 1990-talet för cirka 80 procent av den totala sysselsättningen och den andelen har knappast minskat. Jag avser inte att närmare kommentera bankkrisen i början på 1990-talet med 500-procentig ränta och rekorddevalvering, men vill dock påstå att den händelsen nog var lika dramatisk som allt som hänt i slutet av 1990-talet och början på det nya århundradet.

Innan jag lämnar den så kallade gamla ekonomin vill jag kort belysa en något

mer än tioårig förändringsperiod i det Stora som i början av perioden kallades Bergslaget eller Stora Kopparbergs Bergslags AB.

1977–1978 avvecklade Stora Kopparbergs Bergslags AB sin stålrörelse, 1984 förvärvades Billerud och företagets namn ändrades till Stora, 1986 förvärvades Papyrus, 1988 Swedish Match och 1990 Feldmühle Nobel, 1990 avyttrades tändstickor, tändare och rakprodukter och efterhand delar av Feldmühle och successivt de företag som ingick i Swedish Match, 1998 slogs Stora ihop med det finska företaget Enso och det sammanslagna företaget heter nu Stora-Enso och har sitt huvudsäte i Helsingfors.

Detta exempel visar väl om något den gamla ekonomins snabba förändringstakt. Företag försvinner och nya skapas vilket kan illustreras med börslistan över industriaktier den 30 december 1959, som ser helt annorlunda ut än dagens. 1959 fanns cirka 90 marknadsnoterade bolag jämfört med cirka 400 1999.

Efter dessa exempel på den dramatik och ständiga förnyelse den så kallade gamla ekonomin kännetecknades av ställer man sig naturligtvis frågan: vad är det som är så nytt med den nya ekonomin. Först kan man väl konstatera att "Den nya ekonomin" är inget strikt definierat eller väl avgränsat begrepp. Det finns antagligen lika många definitioner som det finns ekonomer. En del likställer den nya ekonomin med IT och internet. Andra experter – ofta med koppling till aktiemarknaden – relaterar den nya ekonomin till alla typer av framtidsbranscher såsom IT, media och bioteknik.

En del hävdar att det nya i ekonomin kännetecknas av att vi nu har stark tillväxt utan inflation och att den baseras på ny teknik. Det är faktiskt något vi också haft förr. 1950- och 1960-talen är här goda exempel.

Det är heller inget nytt att teknologisprång ger tillväxt. Så var det redan på 1800-talet när järnvägarna var lika "heta" som IT är idag.

För att inte tala om bil- och flygplanstillverkningen i USA. Under perioden 1919–1939 fanns cirka 2 000 biltillverkare och cirka 300 flygplanstillverkare.

Alla kanske inte vet eller kommer ihåg att internet kanske i första hand för militärt bruk funnits ända sedan 1970-talet men att det inte var förrän i början av 1990-talet som det började bli omtalat och känt utanför de rena specialistkretsarna. Internets snabba genombrott är en följd av flera samverkande faktorer, såsom allt effektivare persondatorer med större datalagringskapacitet, effektivare

NÅGRA AV FÖRETAGEN PÅ BÖRSLISTAN ÖVER INDUSTRIAKTIER 30 DECEMBER 1959

Bahco
Wilhelm Becker
Bergvik och Ala
Billerud
Bofors
Stockholms Bryggerier
Boxholm
Svensk Diamantborrning
ESAB
Fagersta
Svensk Filmindustri
Ford Motor Company
Förenade Superfosfat
Grängesberg-Oxelösund Trafik
Göta Kanalbolag
Husqvarna Vapenfabrik
Iföverken
Iggesunds Bruk
Svenska Metallverken
Nitroglycerin
Nordiska Armaturfabrikerna
Nordiska Kompaniet
Nymanbolagen
Svenska Oljeslageri
Pripp & Lyckholm
Providentia
Reymersholms Gamla Industri
See Fabriks
Stockholms Superfosfat
Stora Kopparberg
Svenska Sockerfabrik
Ströms Bruk
Svea
Svenska Amerikalinjen
Svenska Lloyd
Tirfing
Transatlantic
Sveriges Förenade Trikåfabriker
Turitz
Tändsticksbolaget
Uddeholm
Wifstavarf
Wirsbo
Yngeredsfors Kraft
Zander & Ingeström
Åhlén & Holm
Åtvidabergs Industrier

program, snabbare teleteknik, avregleringar och globaliseringen av telemarknaden.

Begrepp såsom globalisering och emerging markets eller tillväxtmarknader är nya begrepp för gamla företeelser. För över 200 år sedan var den globala ekonomins hetaste tillväxtmarknad en nyfödd nation med namnet Amerikas Förenta Stater. Investerarna i dåtidens mest framstående industriländer, som till exempel Storbritannien, stod beredda att pumpa in enorma summor i den nya världen för att finansiera infrastruktur som järnvägar och telegraflinjer. Idag riktar investerarna sin uppmärksamhet mot Asien – i första hand Kina med 1,2 miljarder potentiella kunder – och mot Östeuropa, Latinamerika och i någon mån Afrika. Man kan väl säga att en marknad betecknas som en tillväxtmarknad när den har börjat uppmärksammas av världens ledande industriföretag, bankirer och investerare.

Globaliseringen är en ständigt pågående process och tillgång till hela världen som marknad har varit avgörande för de svenska företagens framgångar i alla tider. Det återstår dock många hinder att riva innan vi till exempel kan tala om en fri handel över gränserna. Globaliseringen har dock utan tvivel påskyndats av avregleringar på valutamarknaden, vilka i stort sett framtvingats och möjliggjorts av den tekniska utvecklingen på dator- och telekommunikationsområdet. Naturligtvis har också snabbheten och tillgängligheten i data- och kommunikationssystemen betytt oerhört mycket.

Den nya ekonomin är fylld av nya begrepp och jag bortser då från den enorma flora som finns i och runt den finansiella sektorn. Vad är det då som är nytt med outsourcing, B2C, B2B och e-learning för att ta några exempel. När man i Bofors, där jag var verksam, någon gång i slutet av 1960-talet överlät sin skrädderiaffär sade man att man gjort sig av med "skrädderiet" och inte att man outsourcat skrädderiaffären. Företeelsen var dock densamma och har fortsatt i ökad skala över allt sedan dess. Min fråga är om denna så kallade outsourcing alltid är välmotiverad och inte bara en trend.

B2C (Business to Consumer) är som jag ser det en modernisering av Åhlén & Holms postorderförsäljning. Skillnaden är att Åhlén & Holm skickade ut en katalog. Nu kan man i stället se vad som erbjuds på det så kallade nätet. Den största skillnaden är dock att Åhlén & Holm visste betydligt mer om distribution och lagerhantering än de flesta B2C-företag verkar göra. B2C borde dock kunna

utvecklas snabbt inom de områden där man också kan distribuera varan på nätet. Jag tänker då på tidningsinnehållet, bokinnehållet och musik. Precis på samma sätt som telefonen gjorde det möjligt att distribuera det talade ordet.

Vad beträffar begreppet B2B (Business to Business) erinrar jag mig att Pappersgruppen – Papyrus grossistföretag – redan 1974 byggde ett integrerat, nätverksanpassat "datasystem" on-line, genom vilket man från terminaler kunde följa och styra affärshändelser mellan företagets fem regioner och lager, liksom med de större leverantörerna. Detta system hade 1985 utvecklats till ett totalt integrerat marknadsanpassat informationssystem. 1985 visste man dock inte att man höll på med B2B.

Den som tror att e-learning är något helt nytt har aldrig hört talas om NKI (Nordiska Korrespondens Institutet) och Hermods. Personligen tror jag dock att den nya informationstekniken på sikt kommer att revolutionera lärandet och utbildningen. Katederns tid är definitivt förbi.

Nu kanske någon inflikar: men så många dagstidningar som vi har i Stockholm idag har vi väl aldrig haft. Detta måste vara något nytt. På detta kan jag bara svara att fram till Aftontidningens nedläggning 1956 fanns elva tidningar i Stockholm, nämligen Aftontidningen, Aftonbladet, Arbetaren, Dagen, Expressen, Dagens Nyheter, Ny Dag, Morgontidningen, Stockholms-Tidningen, Svenska Dagbladet och Svenska Morgonbladet. Flera av dessa var också rikstäckande och måste därmed anses stå i en annan klass än de gratisutdelade Stockholmsorganen Metro, Every Day och Stockholm News. Av detta torde framgå att inte allt är nytt för att det kläds i nya kläder.

Jag vill avsluta mitt anförande med att kort ange vad jag anser vara nytt i ekonomin och som framför allt berör företagen och företagandet.

Jag anser att informationsteknologin måste betraktas som en industriell revolution av samma dignitet som ångmaskinen och senare elektriciteten och förbränningsmotorn. Tänk bara på vad förbränningsmotorn och bilen har betytt för västvärldens ekonomi de senaste 50 åren. En stor del av dagens IT-bolag kommer att försvinna men innan dess har de vitaliserat ekonomin på ett avgörande sätt. Det som skiljer IT-revolutionen från tidigare teknikrevolutioner är dess storlek och hastighet. En stor del av resultatet av IT-företagens verksamhet kommer att hamna hos de redan etablerade företagen på samma sätt som när elektrici-

teten slog igenom. En av de stora fördelarna med internet är den direkta kontakt med kunden som skapas.

Internet ökar på ett avgörande sätt tillgängligheten till information, till kunder, leverantörer och medarbetare. Kravet på kunskap ökar då ett av de främsta konkurrensmedlen för personer och företag blir kunskap. Även på kunskapsområdet blir konkurrensen global. Som exempel kan nämnas att idag (år 2000) finns cirka 140 000 IT-ingenjörer i Bangalore i södra Indien. Bangalore är världens största stad vad avser utveckling av datorprogram. Häromdagen läste jag dock i en tidning att massor av ingenjörer flyttar från Bangalore till platser utanför Indien. Det gamla uttrycket att "Kunskap är makt" är verkligen relevantare än någonsin. Humankapitalet blir allt viktigare och den tidigare "klyschan" att medarbetarna är företagens viktigaste tillgång kommer verkligen att besannas.

Utvecklingen kommer också att skapa helt nya produkter och sektorer, med "upplevelseindustrin" som det kanske mest uppenbara exemplet. Den traditionella uppdelningen av näringslivet i industri- och tjänstesektorer blir allt mindre relevant. Mervärdet i de produkter man tillverkar och säljer kommer alltmer att ligga i kringtjänster av olika slag.

Den nya tekniken möjliggör att arbetet sker mer flexibelt under dygnet och även att det i stigande omfattning kan ske utanför den traditionella arbetsplatsen.

En effekt av den snabbare omvandlingen av ekonomierna är att livstidsanställningar knappast är möjliga eller ens önskvärda. Allt fler kommer i stället att under sin livstid ha en rad olika anställningsförhållanden. Detta får man redan idag bekräftat när man ser på ungdomens inställning till anställning och anställningsförhållande.

Förmodligen kommer den nya tekniken att positivt påverka produktiviteten i företagen men hur mycket är svårt att säga.

Personligen anser jag dock att IT-företagen hittills varit alldeles för produktionsorienterade. Kunden har inte varit det första man tänkt på.

Vi måste dock komma ihåg att allt tar tid. Många av oss som är något äldre erinrar sig vilken tid det tagit att få ut positiva effekter av datoriseringen. Datorerna var under sina första decennier stora apparater i särskilda, oftast avspärrade rum och sköttes av mystiska män i vita rockar, vilka talade ett språk som ingen förstod. Därför accepterade man oftast deras propåer om nya utrustningar

trots att kostnaderna var stora och produktivitetseffekten låg. Det är först under de senaste decennierna när datorerna krympt och blivit mer användarvänliga som de börjat få märkbara effekter på produktions- och distributionsprocesserna.

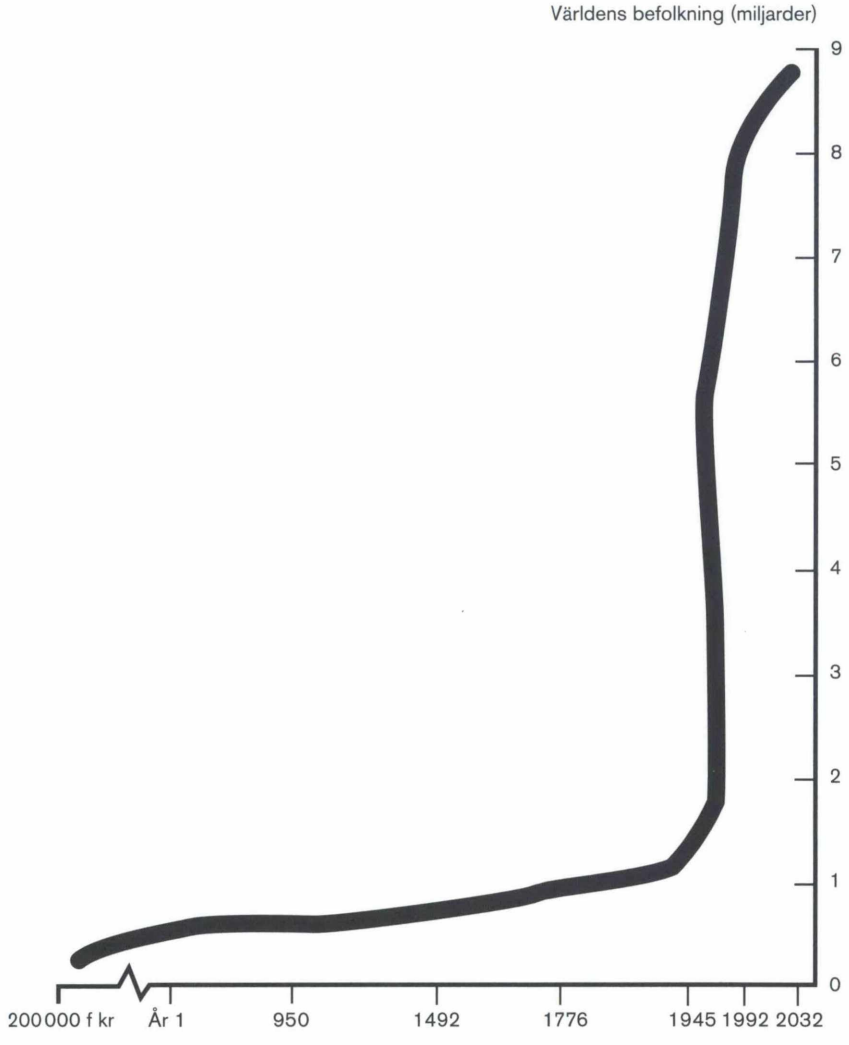
Förra decenniets superdatorer har blivit dagens persondatorer och är nästa decenniums museiföremål. Under de senaste decennierna har datorkraften fördubblats ungefär var 18:e månad medan kostnaderna hela tiden sjunkit.

Den enskilda medborgaren märker väl mest av den snabba tekniska utvecklingen på att bank- och postkontoren försvinner i en rasande snabb takt och att han eller hon tvingas skaffa en dator för att kunna utföra sina bank- och betalningsärenden. För att sänka sina kostnader och öka sina vinster låter bankerna kunden utföra jobbet och själv investera för att kunna göra det. Man skulle kanske kunna ge den företeelsen rubriken "If I don't do it, do it yourself".

Med en suck konstaterar gamla människor att allt var bättre förr. Ju förr dess bättre. Allt medan den unga generationen säger att "you ain't seen nothin' yet". Påhejade av konsulters och medias intresse av att på alla sätt blåsa upp betydelsen av förändringarna. Med detta ber jag få sätt punkt för mitt lilla anförande i vilket jag bara hunnit med att belysa vissa företeelser i det man idag kallar den gamla och nya ekonomin, som egentligen bara är komponenter i den totala ekonomin. Som jag tidigare påpekat har jag i första hand koncentrerat mig på företagens verksamhet och nämnt mycket litet om den betydande finansiella sektorn och dess utveckling.

Innan jag sätter punkt vill jag peka på en kurva som jag tror får det största inflytandet på den framtida ekonomin och samhällsutvecklingen B2B, B2C, e-learning och outsourcing i all ära. Den visar den förväntade befolkningsutvecklingen.

För oavsett om man kallar ekonomin ny eller gammal anser jag att den största utmaningen inför framtiden är just befolkningsutvecklingen. Hur hanterar vi denna? I vissa delar av världen är nyfödandet enormt, i andra delar av världen – i första hand Europa – är nyfödandet väsentligt mindre och andelen äldre blir större och större med de behov det medför. För att hantera dessa frågor krävs ett nytänkande av sällan skådat slag. Här gäller det verkligen att tänka globalt. Är vi mäktiga detta?

Befolkningsutvecklingen på jorden. Källa: Al Gore 1992.